

MASARYK UNIVERSITY

Katedra psychologie, Pedagogická fakulta MU, Brno

Interakce učitele se třídou jako příběh sdílených bází moci: zkušenosti s převodem dotazníku TPUS pro žáky do českého prostředí

Jan Mareš, Josef Lukas

Spolupracovali: Kateřina Vlčková, Zuzana Šalamounová, Kateřina Lojdová

Podpořeno projektem GAČR 13-24456S Moc ve školních třídách studentů učitelství.

Úvodem

- ❏ Práce školního psychologa s učiteli vyžaduje i znalost kontextu jeho aktivit ve třídě
- ❏ S ohledem na charakter pregraduální přípravy mají obvykle ŠP jen rámcovou představu o dynamice a obsahu pedagogické (výukové) interakce
- ❏ Historicky se u nás pozornost zaměřovala spíše na globální hodnocení aktivit učitele žáky (klíma třídy), malpractice (syndrom vyhoření, učitelovo nevhodné chování atp.)
- ❏ Nástroje mapující vlastní aktivity nejsou obvyklou součástí portfolia diagnostických metod ŠP, jakkoli se jedná o významný zdroj informací
  - ❏ srv. Projekt DIS – 12 diagnostických nástrojů (Jabůrek, Chadimová, 2014)
- ❏ Mezi první vlašťovky v tomto směru patří např. dotazník QTI (česká standardizace Lukas, 2010)

Teoretická východiska

- ☒ Cílem zde prezentované části výzkumu realizovaného v rámci projektu GAČR „**Moc ve školních třídách studentů učitelství**“ (GA13-24456S) je popsat, jak žáci druhého stupně základních škol vnímají a hodnotí moc uplatňovanou jejich učiteli ve školní třídě a ve škole.
  - ☒ Koncept **moci učitele ve školní třídě** patří ke stabilně aktuálním tématům pedagogické praxe i výzkumu. Funkční ustanovení mocenských vztahů ve třídě se ukazuje jako podmínka funkční výuky (Šed'ová, 2012).
  - ☒ Moc lze chápat jako **schopnost ovlivnit postoje, hodnoty a jednání osoby nebo skupiny osob** (McCroskey, 2006); je ze své podstaty reciproční, cirkulační a situačně vázaná. Tradiční typologie relační moci Frenche a Ravena (1959) rozlišuje moc **donucovací, odměňující, referenční, legitimní a expertní**. Reflexi moci učitele žáky jsme měřili pomocí adaptovaného dotazníku Teacher Power Use Scale (Schrodt, Witt a Turman, 2007). Informace o procesu adaptace dotazníku byly představeny na loňské konferenci ČAPV a jsou obsahem připravované studie a manuálu k dotazníku. Teoretická východiska nástroje byla šířeji představena mj. v podobě studie (Šalamounová, Bradová a Lojdová, 2014) – viz QR kód.

Adaptace metody

Teacher Power Use Scale (Schrodt, Witt, & Turman, 2007)

- Určen pro středoškoláky
- Vychází z původní typologie mocí učitele Frenche a Ravena (1959)
  - ***donucovací, odměňující, referenční, legitimní a expertní.***

Cíle adaptace

- Rozšířit cílovou skupinu respondentů o druhý stupeň ZŠ
- Kulturní a obsahové přizpůsobení položek českému vzdělávacímu systému
- Celkem 45 položek (originál 30) v pilotní studii
- Upravená likertovská škála ze sedmi bodů na pět
- Zpracování dat: CFA, položková analýza, analýza reliability, CFA na redukované verzi a EFA

Vzorek

- Dostupný vzorek se skládal z 2188 žáků druhého stupně základních škol a 117 tříd. Posuzována byla moc učitelů občanské výchovy, zeměpisu, dějepisu a české literatury ve vyrovnaných proporcích ($n > 400$).
- - 7. třída 39 %
  - 8. třída 48 %
  - 9. třída 13 %
- Průměrný věk dotazovaných žáků byl 13,69
  - (SD = 0,87, Me = 14, min. 12, max. 17)
- Průměrná délka praxe hodnocených učitelů byla 18.61
  - (SD = 8,91, Me = 18, min. 3, max. 40)
- Data byla sbírána pro učitele následujících předmětů
  - občanské výchovy (23%), zeměpisu (18%), dějepisu (22%) a české literatury (23%)

Number of Free Parameters

131

Mplus version 6.1

Information Criteria

Akaike (AIC)	263001.334
Bayesian (BIC)	263746.041
Sample-Size Adjusted BIC	263329.836
(n* = (n + 2) / 24)	

Chi-Square Test of Model Fit

Value	3784.577*
Degrees of Freedom	729
P-Value	0.0000
Scaling Correction Factor for MLR	1.284

* The chi-square value for MIM, MIMV, MLR, ULSM, WLSM and WLSMV cannot be used for chi-square difference testing in the regular way. MIM, MLR and WLSM chi-square difference testing is described on the Mplus website. MIMV, WLSMV, and ULSMV difference testing is done using the DIFFTEST option.

RMSEA (Root Mean Square Error Of Approximation)

Estimate	0.044	
90 Percent C.I.	0.043	0.045
Probability RMSEA $\leq$ .05	1.000	

CFI/TLI

CFI	0.872
TLI	0.863

SRMR (Standardized Root Mean Square Residual)

Value	0.067
-------	-------

Korelace mezi faktory

E	R	WLIH	0.714	0.016	45.064	0.000
L	R	WLIH	-0.487	0.028	-17.547	0.000
	E		-0.389	0.029	-13.369	0.000
D	R	WLIH	-0.523	0.025	-21.285	0.000
	E		-0.556	0.026	-21.215	0.000
	L		0.901	0.017	51.792	0.000
O	R	WLIH	0.654	0.018	35.889	0.000
	E		0.703	0.019	37.150	0.000
	L		-0.265	0.031	-8.474	0.000
	D		-0.361	0.031	-11.633	0.000
I05		WLIH				
	I10		0.401	0.024	16.960	0.000

D a L (legitimní a donucovací vysoce korelují, lze je považovat za jeden faktor

Reliability of scales

Zkratka	Báze moci	Cronbachovo alfa	Počet položek
R	referenční	0,87	10
E	expertní	0,90	8
L/D	legitimní/donucovací	0,80	11
O	odměňovací	0,80	6
vše	vše	0,83	39

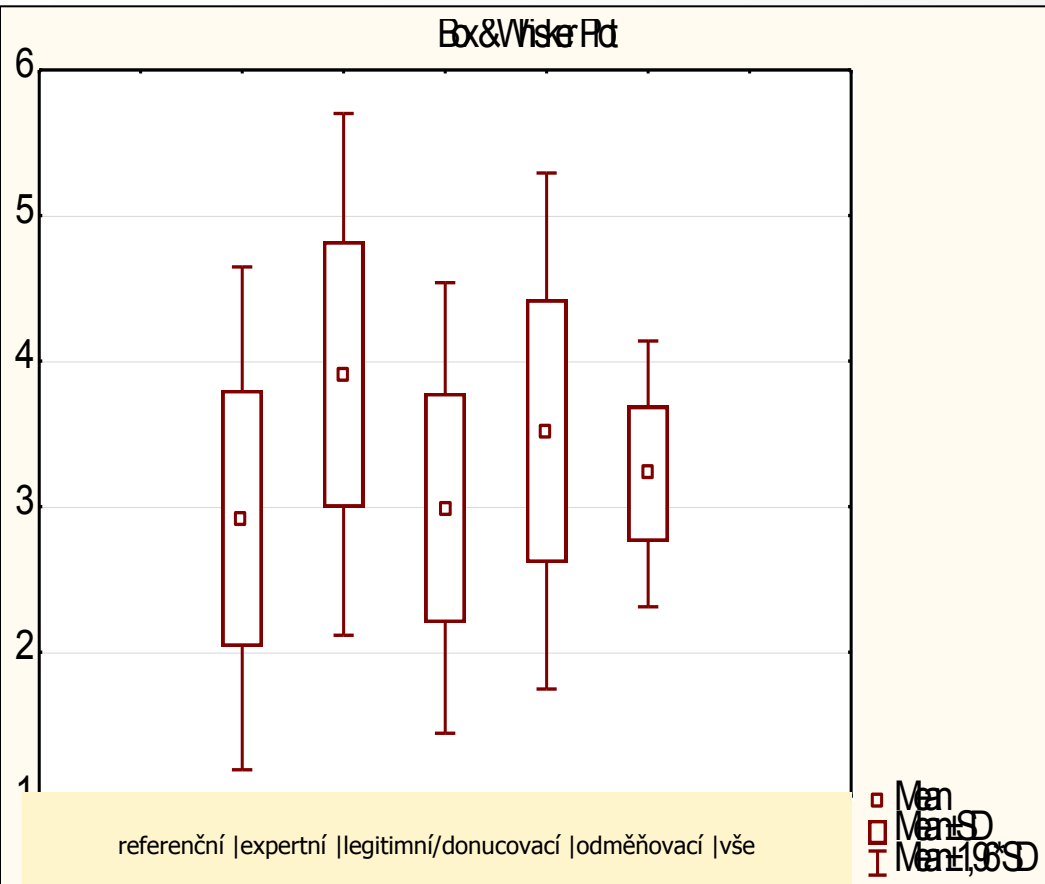
Položky nebyly vyřazeny když:

- ☒ Byl faktorový náboj $> 0,4$
- ☒ Cronbachovo alfa nebylo vyšší bez nich

S vyloučením položek L07, L33,L38, D16,D26,D31,D42 se zlepšuje reliabilita nástroje (0,86)

Outcomes: Perception of power bases by students

Pro lepší názornost je škála v obrázku upravena
 1 – nesouhlasím
 5 – souhlasím

Rozložení dat nebylo normální (test Kolmogorov-Smirnov test).

Báze moci	Průměr	Me	SD
referenční	2,92	2,90	0,88
expertní	3,91	4,13	0,91
legitimní/donucovací	2,99	3,00	0,79
odměňovací	3,52	3,67	0,90
vše	3,23	3,26	0,47

Výsledky

- Čím méně učitelé používají legitimní/donucovací moc, tím více používají referenční, expertní nebo odměňovací moc
- Učitelé s delší praxí méně využívají báze moci jako celek ve srovnání s učiteli s kratší praxí
- V užívání bází moci nejsou velké rozdíly při srovnání učitelů po vyučovaných předmětech; učitelé českého jazyka relativně více využívají legitimní/donucovací moc
- Ve vlastním hodnocení učitelů žáky nebyly zjištěny genderové rozdíly (žáci a žákyně)
- Starší žáci relativně, i když nepatrně lépe vnímají rozdíly ve využití bází moci učiteli

Diskuse

- ❏ Česká adaptace nástroje pracuje se čtyřfaktorovým modelem bází, podobně jako některé zahraniční studie, které upozorňují na jejich silnou korelaci (Kantek, Gezer, 2010)
- ❏ Studenti hodnotí u svých učitelů jako nejvíce používanou moc expertní a jako nejméně používanou moc referenční
- ❏ Na rozdíl od jiných studií (např. Schwarzwald 2006) jsme nezjistili rozdíl mezi bázemi moci vyplývajícím z formálního postavení učitele (legitimní a donucovací) a bázemi vycházejícím z jeho charakteristik (expertní, referenční)
- ❏ S ohledem na design studie zůstává otevřenou otázkou jaká je dynamika užívání moci učitelem v návaznosti na průběh výuky a její vlastní obsah. Na základě zjištění z dalších částí projektu máme důvod se domnívat, že donucovací a legitimní báze moci mohou být chápány i jako reakce na nepříznivý průběh výuky z pohledu učitele (chování žáků, nezáměr o učivo).
- ❏ Připravujeme standardizaci varianty dotazníku pro začínající učitele (do tří let praxe) – rozšíření možnosti cílené intervence a podpory na úrovni školního poradenského pracoviště

Na dotazy se těší

Jan Mareš

Katedra psychologie PedF MU
mares@ped.muni.cz

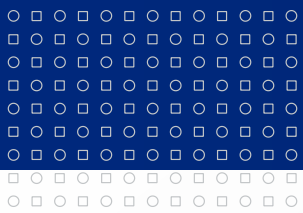
Josef Lukas

Katedra psychologie PedF MU
lukas@ped.muni.cz

Literatura

- French, J. R. P., & Raven, B. (1959). The bases of social power. In D. Cartwright & A. Zander. *Group dynamics* (s. 259–269). New York: Harper & Row.
- Jamůrek, M. & Chadimová, L. (2014). Projekt DIS – 12 diagnostických nástrojů. TESTFÓRUM, 2014, č. 4, s. 53–57. Dostupný z http://testforum.cz/domains/testforum.cz/index.php/testforum/article/view/28/24#.VCvCSWd_vPY
- Lukas, J. (2010). Dotazník QTI a možnosti jeho využití školními psychology. *Školní psycholog/Školský psychológ, ASP SR a CR*, roč. 12, 1-2, s. 62-67. ISSN 1212-0529.
- McCroskey, J. C., Richmond, V. P., & McCroskey, L. L. (2006). *An Introduction to Communication in the Classroom: The Role of Communication in Teaching and Training*. Boston: Allyn & Bacon.
- Richmond, V. P., & McCroskey, J. C. (Eds.) (1992). *Power in the classroom. Communication, Control, and Concern*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Schrodt, P., Witt, P. L., & Turman, P. D. (2007). *Reconsidering the measurement of teacher power use in the college classroom*. *Communication Education*, 56(3), 308-323.
- Staton, A. Q. (1992). Teacher and student concern and classroom power and control. In V. Richmond, & J. McCroskey, *Power in the Classroom: Communication, Control and Concern* (pp. 159-176). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Přílohy

Položky nového dotazníku – referenční moc

R01	S touto učitelkou mám hodně společného
R11	Rád si s učitelkou povídám i o přestávce.
R12	Tuto učitelku vidím i jako člověka, nejen jako učitelku.
R14	Tuhle učitelku beru jako kamaráda.
R17	Myslím si, že já a moje učitelka máme stejný pohled na věc.
R21	Na věci se dokážu dívat stejně jako moje učitelka.
R29	Chtěl bych být jako moje učitelka.
R37	To, co říká a dělá tato učitelka, je pro mě důležité.
R08	Tato učitelka je vůči mně vstřícná.
R09	Myslím si, že moje učitelka se mnou jedná na rovinu.

Položky nového dotazníku – expertní moc

- E19 Podle mě tato učitelka umí skvěle učit.
- E02 Když tento učitel ve výuce něco vysvětlujem je to srozumitelné
- E24 V tomto předmětu vím, co a kdy mám dělat.**
- E25 Tato učitelka dovede ukázat, jak můžu učivo prakticky použít.
- E27 Myslím si, že učitelka velmi dobře rozumí tomu, co učí.
- E28 Když učitelka něco v tomto předmětu vysvětluje, dá se tomu věřit.
- E03 Tato učitelka říká různé novinky, které souvisí s jejím vyučovacím předmětem.**
- E32 Myslím si, že tato učitelka je skutečným odborníkem na tento předmět.
- E39 Tato učitelka mi umí vysvětlit to, čemu nerozumím.
- ~~E04 Tato učitelka vysvětluje učivo podle toho, kolik toho vím.~~

Položky nového dotazníku – legitimní moc

L10 Tato učitelka dává najevo, že ve škole se musí poslouchat.

~~L13 Myslím si, že tahle učitelka se ke mně chová s odstupem.~~

L20 Tato učitelka mi říká, že i když se mi ve výuce něco nelíbí, nezáleží na tom.

L33 Tato učitelka dává hodně najevo, že učitel je něco víc než žák.

L35 Učitelka naznačuje, že to, co chce ona, podporuje taky ředitel nebo řád školy.

L36 Podle této učitelky mají žáci poslouchat, protože učitel je autorita.

L38 Tahle učitelka říká věci typu: „Zvoní pro mě, ne pro vás.“

~~L40 Učitelka se odvolává na pravidla, která jsme si s ní dohodli.~~

~~L05 Moje učitelka říká, že učitelé se musí poslouchat.~~

L07 Myslím si, že tahle učitelka žije v tom, že musí být vždycky po jejím, když je učitelka.

Položky nového dotazníku – donucovací moc

D15 I když kritizuji pravidla, učitelka si stejně udělá, co chce.

D16 Když mi to v hodině nejde tak, jak si učitelka představuje, před celou třídou mě ztrapní.

D23 Učitelka se na mně naštve, když dám v hodině najevo nesouhlas s tím, co říká.

D26 Když neplním učitelčiny pokyny, potrestá mě.

~~D30 Když donesu pozdě úkol, učitelka se chová tak, že se cítím špatně.~~

D31 Když v hodině nedělám to, co učitelka chce, naštvaně na mě kouká.

D42 Tahle učitelka mě přehlíží, pokud nepracuji, tak jak chce.

~~D43 Když si nedonesu pomůcky, učitelka je nespokojená.~~

~~D06 Když nedonesu úkol, cítím se fakt špatně.~~

Položky nového dotazníku – odměňovací moc

O18	Když vím ve výuce něco navíc, moje učitelka to vyzdvihne před ostatními.
O22	Když mi to v hodině jde, učitelka to ocení.
O34	Když se v hodině chovám tak, jak učitelka chce, nějak mě odmění.
O41	Když se naučím to, co mám, učitelka mě pochválí.
O44	Myslím si, že když se v hodině snažím, tak je na mě učitelka hodnější.
O45	Když v hodině dělám, co učitelka chce, pochválí mě za to.